

Domácí vzdělávání a legislativa. Studie postkomunistických států střední Evropy

Yvona Kostecká

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

Abstrakt: Postkomunistické země střední Evropy – Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko a Slovinsko – se po druhé světové válce ocitly ve sféře sovětského vlivu, který trval až do konce osmdesátých let 20. století, kdy se vláda komunismu zhroutila. Všechny země se tak na začátku devadesátých let ocitly v období hluboké společenské transformace. V současné době tyto země charakterizuje společná snaha o dokončení transformace všech složek společenského systému a o vytvoření koherentní fungující demokratické společnosti. Stále však tyto země vykazují určitá specifika, která je v některých ohledech odlišují od ostatních zemí staré Evropy dodnes. Analýza stávajícího stavu legislativních prostředí domácího vzdělávání v postkomunistických zemích střední Evropy odhalila řadu podobností, které lze v těchto zemích v přístupu k dané problematice identifikovat. Na druhou stranu byly zjištěny významné odlišnosti, které ukazují na to, že nezávisle na podobných zkušenostech a regionální blízkosti se jedná o svébytné státy, které k řešení různých problémů a výzev přistupují autonomně.

Klíčová slova: domácí vzdělávání, individuální vzdělávání, legislativa, střední Evropa

Home Schooling and Legislation. A Study of Post-Communist States of Central Europe

Abstract: The post-communist countries of Central Europe – the Czech Republic, Slovakia, Poland, Hungary, and Slovenia – after the Second World War found themselves in the sphere of Soviet influence which lasted until the end of the 1980s when the Communist governments collapsed. All the countries have experienced profound social transformation at the beginning of the 1990s. Currently, they are characterized by joint efforts to complete the transformation of all the components of economy and the social system and to create a functional democratic system. Despite tremendous progress the observed countries are still different from countries of “Old Europe” in many aspects. The analysis of the current state of legislation concerning the home education in the post-communist countries of Central Europe confirmed many similarities. However, significant differences among them were also detected. This shows that regardless of the similar experience the individual states are dealing autonomously with similar problems and challenges.

Keywords: home education, individual education, legislation, Central Europe

Po celá staletí hledalo lidstvo nejefektivnější způsob výchovy a vzdělávání dětí. Když se již zdálo, že byl tento způsob vzdělávání nalezen v podobě školního vzdělávání, začal se v USA v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století objevovat opačný proud, vystupující proti povinné školní docházce a bojující za práva rodičů na volbu způsobu vzdělávání svých dětí. O něco později bylo možné podobný vývoj sledovat

10 i v dalších anglosaských zemích, ale i jiných vyspělých státech západní Evropy a světa (Kostecká, 2013).

Po pádu železné opony se začaly obdobné tendence prosazovat i v postkomunistických zemích střední Evropy a postupně vedly k zakomponování možnosti individuálního vzdělávání do legislativních systémů těchto zemí. Přestože domácí vzdělávání je v postkomunistických zemích střední Evropy legalizováno, ideální podoba právního rámce tohoto způsobu vzdělávání se neustále hledá a dotváří. Chybí také odborné studie,¹ které by situaci v těchto zemích systematicky mapovaly a získané informace a zkušenosti s tímto alternativním způsobem vzdělávání zpřístupnily odborné i laické veřejnosti tak, jak je tomu ve vyspělých západních zemích, ve kterých je této problematice dlouhodobě věnována intenzivní pozornost (Beck, 2002, 2008, 2010; Dalahooke, 1986; Meyer, 1999; Morton, 2010; Petrie, 1995, 2001; Priesnitz, 2003; Ray, 1994, 1997; Reimer, 2010; Rothermel, 2002; Thomas, 1999 aj.). Náš text se pokusí tuto mezeru zaplnit tím, že se bude podrobněji zabývat analýzou legislativy upravující domácí vzdělávání v postkomunistických zemích střední Evropy: České republice, Polsku, Slovensku, Slovinsku a Maďarsku. Všechny tyto země se po rozpadu Rakouska-Uherska emancipovaly v rámci nově vzniklých států. Po druhé světové válce se naopak opět všechny ocitly ve sféře sovětského vlivu, který trval až do konce osmdesátých let 20. století, kdy se komunistický režim zhroutil. V devadesátých letech 20. století se tyto země snažily o hlubokou společenskou transformaci. V roce 2004 společně vstoupily do Evropské unie. V současné době je charakterizuje snaha o dokončení transformace všech složek společenských systémů včetně školství a snaha o dotvoření koherentně fungujícího demokratického systému. Na základě podrobné deskripce a analýzy legislativy upravující domácí vzdělávání ve výše zmíněných zemích se pokusíme o identifikaci trendů, které lze považovat za typické pro sledované země daného regionu, ale také o odhalení odlišností, které vycházejí z národních specifik jednotlivých zemí.

1 Domácí vzdělávání v rámci povinné školní docházky, nebo povinného vzdělávání?

Mluvíme-li o domácím vzdělávání, musíme připomenout, že ne vždy je tento pojem zaveden v legislativě daného státu. Termín *domácí vzdělávání* zná pouze slovinšská legislativa. V české a slovenské legislativě se setkáváme s pojmem *individuální vzdělávání*. V polské legislativě se o domácím vzdělávání hovoří jako o *vzdělávání mimo školu*. V maďarských školských zákonech se o domácích školácích hovoří jako o *soukromých studentech*. Bez ohledu na používanou terminologii je zřejmé, že legislativa myslí v zásadě totéž. Z tohoto důvodu budeme v tomto článku pracovat s obecně používaným termínem domácí vzdělávání.

¹ V České republice bylo publikováno několik článků, které se danou problematikou zabývají, míra zájmu odborné veřejnosti však stále není taková, jakou by si tato problematika zasloužovala (například Dvořák, 2007; Kostecká, 2003, 2005, 2010, 2012, 2014; Mertin, 2003; Pražáková, 2012; Štech, 2003; Tůma, 2001).

Snaha o uzákonění možnosti domácího vzdělávání se začala v zemích střední Evropy projevat na počátku devadesátých let 20. století. Země, které měly po pádu železné opony zájem otevřít prostor pro domácí vzdělávání, ovšem stály před otázkou, jakým způsobem to učinit, aniž by zároveň došlo ke konfliktu se stávající legislativou. Jednodušší byla situace v zemích, které po pádu komunistických režimů změnilly ve své legislativě povinnou školní docházku, typickou pro země *východního bloku*, za povinné vzdělávání.² Touto cestou transformace legislativy vzdělávání se vydali zákonodárci pouze v Maďarsku a ve Slovinsku. Zbylé tři ze zkoumaných zemí (Česká republika, Polsko, Slovensko), které si i nadále ponechaly povinnou školní docházku, stály při úvahách o legalizaci domácího vzdělávání před rozhodnutím, zda přijmout novelu zákona, která by umožnila výjimku z povinné školní docházky pro doma vzdělávané děti, nebo ustanovit domácí vzdělávání jako jednu z forem plnění povinné školní docházky. Nakonec byla ve všech třech těchto zemích zvolena druhá z možností.

1.1 Země s povinným vzděláváním

V zemích s uzákoněným povinným vzděláváním, v našem šetření zastoupených Maďarskem a Slovinskem, byla legalizace domácího vzdělávání jednodušší. Domácí vzdělávání bylo v těchto zemích legalizováno jako jedna z možných forem povinného vzdělávání. Z tohoto důvodu vyznívá znění legislativy v bodech týkajících se domácího vzdělávání v těchto zemích logicky a konzistentně. V § 6 odst. 1 maďarského zákona o veřejném vzdělávání³ z roku 1993 je ustanoveno: „Každé dítě má v Maďarské republice povinnost účastnit se vzdělávání tak, jak je předepsáno tímto zákonem.“ V § 7 odst. 1 se píše: „Povinné vzdělávání může být na základě výběru rodičů naplněno buď školní docházkou, nebo prostřednictvím statusu soukromého studenta.“ Ze znění zákona vyplývá, že školní vzdělávání je jen jednou z možností, jakým způsobem naplnit povinnost účastnit se vzdělávání. Rodiče tedy mají zákonem danou možnost volby způsobu vzdělávání pro své děti. Status soukromého studenta, zahrnující i možnost vzdělávání doma, je explicitně uváděn jako jedna z možností. Obdobná situace je ve Slovinsku. Tamní zákon o základních školách⁴ z roku 1996 je ještě jasnější. V § 5 přímo zmiňuje: „Rodiče mají právo zvolit si základní vzdělávání svých dětí prostřednictvím veřejných nebo soukromých škol nebo prostřednictvím domácího vzdělávání.“

² Na právní význam odlišnosti mezi situací, kdy zákon požaduje povinné vzdělávání, a situací, kdy zákon výslovně hovoří o povinné školní docházce, upozornila v odborné literatuře na příkladu vyspělých evropských zemí Amanda Petrie (Petrie, 1995, 2001)

³ Act No. LXXIX of 1993 on Public Education (1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról).

⁴ Elementary School Act 1996 [Zakon o osnovni šoli – ZOs (Uradni list RS, št. 12/96 z dne 29. februarja 1996)].

1.2 Země s povinnou školní docházkou

V zemích s povinnou školní docházkou je situace o poznání komplikovanější. Domácí vzdělávání bylo legislativně ukotveno jako jedna z forem plnění povinné školní docházky, někdy ovšem velmi zvláštním způsobem. Například v § 19 odst. 1 slovenského školského zákona⁵ bylo stanoveno: „Nikoho není možné osvobodit od plnění povinné školní docházky.“ V § 20 odst. 1 se píše: „Povinná školní docházka se plní v základních školách, ve středních školách...“ Přesto se v § 23 hovoří o jedné z forem zvláštního způsobu plnění povinné školní docházky – o individuálním vzděláváním, „které se uskutečňuje bez pravidelné účasti na vzdělávání ve škole...“ Obdobná situace je v České republice. Povinnost školní docházky je dána přímo ústavním zákonem, tzv. Listinou základních práv a svobod.⁶ V tomto zákoně je v čl. 33 odst. 1 uvedeno: „Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon.“ Také ve školském zákoně⁷ je explicitně uvedeno v § 36 odst. 1, že školní docházka je povinná. Přesto se v § 40 definuje „jiný způsob plnění povinné školní docházky“, kterým se rozumí „individuální vzdělávání, které se uskutečňuje bez pravidelné účasti ve vyučování ve škole“. Komplikovaná je situace také v Polsku. V novele ústavy⁸ z roku 1997, v § 70 odst. 1 je stanoveno: „Každý má právo na vzdělávání. Vzdělávání je do 18 let života povinné. Způsob plnění školní povinnosti upravuje zákon.“ V polské ústavě je tak na jediném místě zmíněno jak právo na vzdělávání, tak povinnost vzdělávání, ale také školní povinnost, kterou má dále upravovat zákon. Polský zákon o systému vzdělávání z roku 1991⁹ v § 16 odst. 5 stanovuje, že je možné školní povinnost plnit „docházkou do základních škol a gymnázií, veřejných i soukromých“. Jiný způsob plnění školní povinnosti se v tomto odstavci neuvádí. V odstavci (8) téhož paragrafu se však mluví o vzdělávání „mimo školu“ jako o jiné formě plnění školní docházky.

Přestože by bylo možné očekávat, že proces legalizace domácího vzdělávání bude jednodušší a rychlejší v zemích s povinným vzděláváním, ve skutečnosti tak tomu nebylo. Naopak, první postkomunistickou zemí střední Evropy, ve které bylo domácí vzdělávání legalizováno, bylo Polsko, které má povinnou školní docházku. V Polsku byla možnost vzdělávat děti doma explicitně zmíněna ve školském zákoně,¹⁰ který přijal již první postkomunistický parlament v roce 1991 (Dueholm, 2006). Druhou zemí, ve které došlo k legalizaci domácího vzdělávání, bylo Maďarsko. Zákon z roku

⁵ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 22. mája 2008.

⁶ Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

⁷ Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

⁸ Act No. 483/1997 Constitution of Republic of Poland (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2. kwietnia 1997 r, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

⁹ Act No. 425/1991 on the System of Education (Ustawa 425 z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm).

¹⁰ Act No. 425/1991 on the System of Education (Ustawa 425/1991 z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty).

1993¹¹ zavedl status *soukromého studenta*, který může být vzděláván individuálně, mimo školní instituci. Ve Slovinsku vešel v platnost zákon,¹² který umožňoval domácí vzdělávání v roce 1996. Specifická situace byla v České republice. Domácí vzdělávání bylo možné od školního roku 1998/1999, ovšem pouze formou „pokusného ověřování domácího vzdělávání jako odlišné organizační formy základního vzdělávání“.¹³ Tato forma vzdělávání byla určena žákům 1. stupně základní školy (Kolář, 2000). Zákon,¹⁴ který tento způsob vzdělávání oficiálně ukotvil v legislativě, byl přijat až v roce 2004. Na Slovensku bylo domácí vzdělávání legalizováno až téměř 20 let po revoluci, školským zákonem z roku 2008.¹⁵

2 Podrobná charakteristika legislativy týkající se domácího vzdělávání

Legislativa týkající se domácího vzdělávání se v průběhu posledních dvaceti let ve většině zkoumaných zemí postupně vyvíjela. Jaký je její současný stav? Pro koho je v jednotlivých zemích domácí vzdělávání určeno? Za jakých podmínek je možno vzdělávat děti doma? Jakým způsobem stát kontroluje průběh domácího vzdělávání a jeho výsledky? Na všechny tyto otázky budeme hledat odpovědi.

2.1 Pro koho je domácí vzdělávání určeno

Obecně platí, že se jednotlivé státy liší v tom, jaké cílové skupině dětí je domácí vzdělávání určeno (Kostelecká, 2003, 2012; Petrie, 1995, 2001). Některé země umožňují domácí vzdělávání všem dětem na úrovni povinné školní docházky, jiné vstup do domácího vzdělávání omezují pouze na určitou cílovou skupinu. Mezi postkomunistické země střední Evropy, které umožňují domácí vzdělávání všem dětem ve věku povinné školní docházky, patří Maďarsko, Slovinsko a Polsko. Jiná je v tomto ohledu situace v České republice a na Slovensku – tyto země přístup dětí do domácího vzdělávání věkově limitují. Situaci v České republice definuje školský zákon z roku 2004,¹⁶ který v § 41 odst. 1 uvádí: „Individuální vzdělávání lze povolit pouze žákovi prvního stupně základní školy.“ Přestože tento zákon neuvádí možnost individuálního vzdělávání na 2. stupni základních škol, tato možnost je dána formou *pokusného*

¹¹ Act No. LXXIX of 1993 on Public Education (1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról).

¹² Elementary School Act 1996 [Zakon o osnovni šoli – ZOsn (Uradni list RS, št. 12/96 z dne 29. februarja 1996)].

¹³ Dále již pouze pokusné ověřování domácího vzdělávání, případně pokusné ověřování.

¹⁴ Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

¹⁵ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 22. mája 2008.

¹⁶ Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

- 14 *ověřování*,¹⁷ které bylo vyhlášeno MŠMT dne 23. května 2007. Nejvíce restriktivní legislativu má v tomto ohledu ze sledovaných zemí Slovensko. Individuální vzdělávání lze povolit pouze žákovi, kterému zdravotní stav neumožňuje účast na vzdělávání ve škole; žákovi prvního stupně základní školy; žákovi, který byl vzat do vazby, nebo je ve výkonu trestu a není možné mu zabezpečit účast na školní výuce. Cílová skupina, které může být domácí vzdělávání umožněno, je tímto značně limitována.

2.2 Za jakých podmínek může být dítě do domácího vzdělávání zařazeno?

Některé země stanovují podmínky pro zařazení dítěte do domácího vzdělávání. I v tomto ohledu bychom mohli sledované státy rozdělit do dvou skupin: 1. na země, které umožňují domácí vzdělávání bez schvalovacího procesu pověřených institucí; 2. na země, v nichž rodiče musí o domácí vzdělávání žádat. Do první skupiny můžeme zařadit země s povinným vzděláváním – Maďarsko a Slovinsko. Druhou skupinu tvoří státy s povinnou školní docházkou – Česká republika, Polsko a Slovensko.

Ve Slovinsku rodiče o možnost domácího vzdělávání nemusí žádat, toto právo je dáno přímo ze zákona. § 5 zákona o základních školách¹⁸ stanovuje právo rodičů zvolit si, zda bude dítě plnit základní vzdělání ve veřejné škole, soukromé škole nebo prostřednictvím domácího vzdělávání. § 88 stejného zákona udává: „Rodiče mají právo zorganizovat pro své děti na úrovni základní školy domácí vzdělávání.“ Přesto existuje určitá zákonem daná podmínka pro zahájení domácího vzdělávání, i když je pouze administrativního charakteru: § 89 školského zákona¹⁹ požaduje, aby rodiče svůj záměr vzdělávat děti doma nahlásili řediteli školy, do které je dítě přijato, a to nejméně tři měsíce před zahájením školního roku. Toto oznámení musí obsahovat veřejně schválený program, podle kterého bude domácí vzdělávání dítěte probíhat, jméno a příjmení dítěte, místo, kde se bude výuka konat a jméno a příjmení osoby, která bude dítě vyučovat.

Obdobná, i když mírně restriktivnější, je v tomto ohledu legislativa v Maďarsku. Zahájení domácího vzdělávání není státem limitováno. Stát neposuzuje důvody rodičů pro domácí vzdělávání, stačí pouze, aby se rodiče pro tento způsob vzdělávání svých dětí rozhodli (Education Hungary..., 2008): „Povinné vzdělávání může být naplňováno školní docházkou, nebo formou soukromého studenta, na základě výběru rodičů“ (§ 7 odst. 1).²⁰ V § 11 tohoto školského zákona se v odst. 1 deklarují také práva studentů. Písmeno n) tohoto odstavce se zmiňuje o právu studenta na vyjmutí z kurikulárních aktivit – „mohou se stát soukromými studenty a požádat o vyjmutí z kurikulárních aktivit“. Přesto určité zákonem dané podmínky pro zařazení dítěte

¹⁷ Vyhlášení pokusného ověřování podle § 171 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

¹⁸ Elementary School Act No. 3535/2006 [Zakon o osnovni šoli 3535 – ZOsn – UPB3 (Uradni list RS, št. 81/06 z dne 31. 7. 2006)].

¹⁹ Elementary School Act No. 3535/2006 [Zakon o osnovni šoli 3535 – ZOsn – UPB3 (Uradni list RS, št. 81/06 z dne 31. 7. 2006)].

²⁰ Act No. LXXIX of 1993 on Public Education (1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról).

do domácího vzdělávání existují, ale jsou spíše administrativního charakteru. Vyhláška ministerstva školství z roku 1994²¹ v § 16 požaduje, aby byly všechny děti ve věku povinného vzdělávání zapsány ve škole. Rodiče, kteří si přejí vzdělávat své děti doma, musí tento svůj záměr oznámit řediteli školy, do které bylo dítě zapsáno. Podle § 23 odst. 1 vyhlášky má ředitel školy povinnost oslovit místní orgán péče o dítě s žádostí o vyjádření, zda není tento způsob vzdělávání pro dítě nevhodný.

Naproti tomu v zemích s povinnou školní docházkou probíhá různě náročný schvalovací proces. V Polsku není přání rodičů vzdělávat své děti doma postačujícím důvodem pro domácí vzdělávání. O povolení tohoto způsobu vzdělávání rozhoduje na základě žádosti rodičů ředitel školy, do které bylo dítě přijato k plnění povinné školní docházky. Polský školský zákon z roku 2009²² stanovuje, že na návrh rodičů může ředitel školy, do které bylo dítě přijato, povolit plnění školní povinnosti mimo školu.²³ Zákon o vzdělávání z roku 2009 v § 16 odst. 10 stanovuje řadu podmínek, které je potřeba splnit, aby ředitel školy mohl povolit vzdělávání dítěte mimo školu. Povolení ředitele může být vydáno, jestliže návrh rodičů na vzdělávání mimo školu byl podán do 31. května a byly k němu přiloženy následující dokumenty: vyjádření pedagogicko-psychologické poradny, prohlášení rodičů o zajištění takových podmínek pro dítě, které zajistí realizaci povinného studijního programu pro daný stupeň vzdělávání, a závazek, že dítě bude každoročně přistupovat ke klasifikačním zkouškám. Ovšem ani splnění všech těchto podmínek rodičům nezaručuje, že ředitel tento způsob vzdělávání povolí.

Situace v České republice je definována školským zákonem z roku 2004,²⁴ který v § 41 odst. 1 umožňuje, aby rodiče žádali ředitele školy o povolení individuálního vzdělávání:²⁵ „O povolení individuálního vzdělávání žáka rozhoduje ředitel školy.“ Školský zákon stanovuje v § 41 odst. 3, písmenu a), že ředitel školy individuální vzdělávání povolí, pokud „jsou dány závažné důvody pro individuální vzdělávání“. Zákon ovšem explicitně nestanovuje, které důvody lze považovat za závažné. Toto rozhodnutí je ponecháno na řediteli školy. Neobvyklým požadavkem školského zákona je také podmiňování povolení individuálního vzdělávání popisem prostorového a materiálně technického zabezpečení a podmínek ochrany zdraví. Kontrola pravdivosti uváděných údajů implicitně předpokládá „inspekční“ návštěvu posuzovatele žádosti v domácnosti žadatele, což s sebou může přinášet řadu problémů. Pokud by byla zamítnuta žádost o individuální vzdělávání kvůli nedostatečnosti „prostorového

²¹ Ministerial Decree on Educational Institutions 11/1994. (VI.8) (MKM rendelet a nevelési – oktatási intézmények működéséről).

²² Act No. 458/2009 on the Changes of the Act on the System of Education and Some Other Acts (Ustawa 458/2009 z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o niektórych innych ustaw).

²³ Polský školský zákon se v tomto směru mírně uvolnil. Novela zákona z roku 2009 umožnila, oproti předcházející verzím, žádat o možnost vzdělávání mimo školu ředitele vzdělávacích zařízení různých úrovní a statusu, nezávisle na obvodě, ve kterém dítě bydlí.

²⁴ Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

²⁵ Zákon z roku 2004 nezná pojem „domácí vzdělávání“, ale zavádí možnost individuálního vzdělávání.

16 a materiálně technického zabezpečení“ či kvůli nedostatečným „podmínkám ochrany zdraví“, došlo by k paradoxní situaci, kdy by stát v těchto podmínkách nedovoloval žákovi vzdělávat se, ačkoliv by v nich zmíněný žák bydlel a trávil většinu mimoškolní doby. Významnou podmínkou povolení individuálního vzdělávání je, aby osoba, která bude dítě vzdělávat, měla minimálně středoškolské vzdělání s maturitou.

Obdobně komplikovaná je legislativní úprava domácího vzdělávání na Slovensku. Slovenský školský zákon z roku 2008²⁶ v § 24 mluví o individuálním vzdělávání. V odst. 1 je uvedeno, že o povolení individuálního vzdělávání rozhoduje ředitel školy, do které je žák přijat k plnění povinné školní docházky. Zákon stanoví řadu podmínek, za jejichž splnění může být domácí vzdělávání povoleno. Individuální vzdělávání povoluje ředitel školy na základě žádosti zákonného zástupce žáka. Podle § 24 odst. 4 školského zákona „vzdělávání žáka, kterému bylo povoleno individuální vzdělávání, (...) zabezpečuje zákonný zástupce žáka osobou, která splňuje kvalifikační předpoklady vysokoškolského vzdělání druhého stupně, ustanovené pro učitele 1. stupně základní školy“. Tato zákonem stanovená podmínka omezuje mimořádně okruh lidí, jimž je povoleno domácí vzdělávání. Samotní rodiče mohou vzdělávat své děti doma sami pouze tehdy, mají-li kvalifikaci učitele 1. stupně základní školy. Pokud ji nemají, musí si na své náklady učitele najmout.²⁷ Zákon stanovuje v § 24 odst. 5 i další podmínky, které musí žádost o domácí vzdělávání obsahovat: jméno a příjmení, datum narození, rodné číslo, místo trvalého pobytu, studijní ročník, důvody pro domácí vzdělávání, individuální vzdělávací program, jehož principy a cíle musí být v souladu se školským zákonem; dále popis prostorového a materiálně technického zabezpečení a popis podmínek ochrany zdraví individuálně se vzdělávajícího žáka; jméno a příjmení osoby, která bude žáka vzdělávat, a doklady o splnění kvalifikačních předpokladů vzdělávajícího; seznam učebnic a učebních textů; další skutečnosti, které mají vliv na individuální vzdělávání žáka.

2.3 Kdo hodnotí výsledky vzdělávání?

Bývá zvykem, že v zemích, ve kterých je domácí vzdělávání legální alternativou školní docházky, jsou ustanoveny instituce, které státu garantují, že obsah i výsledky domácího vzdělávání odpovídají zákonem stanoveným požadavkům. Ve Slovinsku, v Maďarsku, v Polsku i v České republice jsou takovými primárně odpovědnými institucemi školy, ve kterých je dítě zapsáno k plnění povinné školní docházky nebo povinného vzdělávání. Nejrestriktivnější je v tomto ohledu situace na Slovensku, kde se na hodnocení kromě škol podílí i školní inspekce.

Ve Slovinsku zodpovídá za vedení veškeré dokumentace o průběhu domácího vzdělávání dítěte škola. Obdobně je tomu i v Maďarsku. V § 66 odst. 1 maďarského školského zákona se přímo uvádí, že jsou doma vzdělávané děti v právním vztahu se

²⁶ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 22. mája 2008.

²⁷ § 24 odstavec (14): „Zákonný zástupce hradí fyzické osobě, která uskutečňuje individuální vzdělávání žáka... finanční odměnu.“

školou. Tento právní vztah vzniká přijetím nebo přestupem dítěte. Škola je zodpovědná za hodnocení pokroků dítěte ve vzdělávání. I když za určitých okolností mohou rodiče požádat o hodnocení výsledků vzdělávání dětí nezávislou zkušební komisí, konečné posouzení je v pravomoci školy. Také v Polsku je domácí vzdělávání úzce spjato se školou, do které bylo dítě přijato k plnění povinné školní docházky. Zodpovědnost za dohled nad splněním všech zákonem daných podmínek je dána řediteli školy. Zcela identická je i situace v České republice. Slovensko je jedinou postkomunistickou zemí střední Evropy, ve které za výsledky vzdělávání nezodpovídá pouze ředitel školy. Školský zákon v § 24 odst. 10²⁸ ustanovuje, že „kontrolu úrovně kvality výchovy a vzdělávání při individuálním vzdělávání vykonává Státní školní inspekce. (...) Kontrolu odborně-pedagogického a materiálně-technického zabezpečení výchovy a vzdělávání a ochrany zdraví žáka vykonává kmenová škola. Z tohoto důvodu je zákonný zástupce žáka povinný umožnit vstup a vykonávání kontroly pověřenému školnímu inspektorovi a pověřenému zaměstnanci školy.“

2.4 Jakým způsobem probíhá hodnocení výsledků vzdělávání?

Samotný způsob hodnocení výsledků vzdělávání se v jednotlivých státech podstatně liší, a to především v tom, do jaké míry jsou formy hodnocení v daném státě předepsány platnou legislativou a nakolik je rozhodnutí o způsobu hodnocení ponecháno na pravomoci ředitele školy. V tomto ohledu bychom mohli jednotlivé státy v zásadě rozdělit do dvou komplementárních skupin, a to na státy, které formu a frekvenci hodnocení školám legislativně nepředepisují (Maďarsko), a na státy, které ve školských zákonech stanovují jak frekvenci, tak formu hodnocení vzdělávání (Slovensko, Polsko, Česká republika a Slovensko).

Maďarsko je jedinou ze zkoumaných zemí, ve které zákon školám nepředepisuje způsob a interval hodnocení doma vzdělávaných žáků. V § 23 odst. 2 vyhlášky o vzdělávacích institucích je explicitně uvedeno, že o otázkách souvisejících s postupem dítěte do vyššího ročníku, o intervalu a formě hodnocení rozhoduje škola.

Naproti tomu ve Slovinsku je způsob hodnocení předepsán zákonem. Podle § 90 zákona o základních školách²⁹ musí doma vzdělávané dítě podstupovat rozdílovou zkoušku, jejímž cílem je zjistit, zda dosáhlo minimálně úrovně vzdělávání, které by dosáhlo při školním vzdělávání. Rozdílová zkouška se koná na konci každého školního roku. Žák, který při zkoušení nedosáhne požadované úrovně znalostí, má právo zkoušku opakovat. Při opakovaném neúspěchu dítěte u zkoušky žák musí v nadcházejícím roce pokračovat ve vzdělávání ve škole. Způsob hodnocení výsledků vzdělávání je zákonem detailněji upraven i v Polsku. § 16 odst. 12 polského školského zákona³⁰

²⁸ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 22. mája 2008.

²⁹ Elementary School Act No. 3535/2006 [Zakon o osnovni šoli 3535 – ZOsn – UPB3 (Uradni list RS, št. 81/06 z dne 31. 7. 2006)].

³⁰ Act No. 458/2009 on the Changes of the Act on the System of Education and Some Other Acts (Ustawa 458/2009 z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o niektórych innych ustaw).

18 stanovuje, aby každé doma vzdělávané dítě podstoupilo každoročně závěrečné klasifikační zkoušky, a to ve škole, do které bylo přijato k plnění povinné školní docházky.

Po složení klasifikačních zkoušek dítě obdrží vysvědčení o ukončení dané třídy základní školy. Klasifikační zkoušky se vykonávají ústní i písemnou formou. Termín klasifikační zkoušky má být dojednan s žákem a jeho rodiči. Klasifikační zkoušku provádí komise svolaná ředitelem školy. Předsedou zkušební komise je ředitel školy, případně jeho zástupce, a učitelé jednotlivých školních předmětů stanovených ve školním výukovém plánu pro danou třídu. Úkolem předsedy komise je mimo jiné dojednat s žákem a jeho rodiči počet školních předmětů, z nichž bude žák skládat zkoušku v průběhu jednoho dne. Podle odst. 13 „po čas klasifikační zkoušky mohou být přítomni jako pozorovatelé rodiče (právní zástupci – poručníci) žáka“. Škola má povinnost o vykonané klasifikační zkoušce vyhotovit protokol, který by měl obsahovat: jméno a příjmení žáka, složení klasifikační komise, termín klasifikační zkoušky, zadání zkoušky a výsledky klasifikační zkoušky spolu s dosaženým hodnocením. K protokolu se připojí písemné práce žáka a stručné informace o ústní zkoušce. Tento protokol má sloužit jako příloha vysvědčení. Pro žáka školy zajišťující odbornou výuku, který není z důvodu nepřítomnosti klasifikován z praktických předmětů, organizuje škola aktivity umožňující doplnění výukového programu s možností klasifikace.

V České republice je podle § 41 odst. 4 školského zákona³¹ povinností individuálně vzdělávaného žáka konat za každé pololetí zkoušky z příslušného učiva. Zkoušky mají probíhat ve škole, do které byl žák přijat k plnění povinné školní docházky. Pokud žáka nelze na konci pololetí hodnotit, určí ředitel školy náhradní termín zkoušky, a to tak, aby byla zkouška vykonána nejpozději do dvou měsíců po skončení příslušného pololetí. Pokud by zákonný zástupce dítěte měl pochybnosti o výsledku zkoušky, může požádat ředitele školy o přezkoušení žáka.³² Vyhoví-li ředitel žádosti rodičů, žák podstoupí komisionální přezkoušení. Slovenský školský zákon dále v § 24 odst. 6 stanovuje, že žák, kterému bylo povoleno individuální vzdělávání, koná dvakrát ročně komisionální zkoušky z příslušného učiva, a to ve škole, do které byl přijat k plnění povinné školní docházky. Na základě výsledků této zkoušky mu škola vydá vysvědčení. Ředitel má ovšem povinnost zohlednit zdravotní stav dítěte. § 57 téhož zákona stanovuje, jak má komisionální zkouška vypadat. Komise pro komisionální zkoušku má být nejméně tříčlenná. Předsedou komise má být ředitel školy, případně jím pověřený učitel. Dalšími členy komise jsou: zkoušející učitel a přisedící, který splňuje kvalifikační předpoklady pro příslušný předmět nebo příbuzný vyučovaný předmět. Výsledek komisionální zkoušky oznámí předseda komise v den konání zkoušky. Výsledek je pro klasifikaci žáka konečný. Ředitel školy může povolit přítomnost zákonného zástupce žáka při komisionální zkoušce. Je zřejmé, že slovenské znění

³¹ Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

³² Pokud byl ředitel školy zároveň zkoušejícím, zákonní zástupci žáka žádají o přezkoušení příslušný krajský úřad. Pokud krajský úřad žádosti rodičů o přezkoušení vyhoví, bude vytvořena komise, která žáka přezkouší.

zákona je v mnoha ohledech pro domácí vzdělávání nejpřísnější. Zněním zákona jsou jako vzdělavatelé eliminováni téměř všichni rodiče, protože tento zákon požaduje po rodičích usilujících o vzdělávání svých vlastních dětí doma velmi vysoké a velmi specifické kvalifikační předpoklady. Rodiče jsou v praxi víceméně odkázáni na to, aby si v případě zájmu o domácí vzdělávání najali na vlastní náklady aprobovaného učitele. Dále zákon do jisté míry narušuje soukromí rodin tím, že vyžaduje, aby se rodina zavázala, že zpřístupní svoje domácnosti kontrolním návštěvám pověřených osob ze Státní inspekční komise a zaměstnancům školy, ve které je dítě zapsáno k plnění povinné školní docházky. V neposlední řadě jsou děti povinny skládat komisionální zkoušky, u kterých nemají zaručenou účast ani vzdělavatelé, ani zákonní zástupci dítěte.³³ Výsledek komisionální zkoušky je konečný a nelze se již proti němu odvolat.

2.5 Co je předmětem hodnocení?

Obdobně jako v předchozím případě se státy liší především v tom, do jaké míry je obsah hodnocení v daném státě předepsán platnou legislativou a nakolik je způsob hodnocení ponechán na pravomoci ředitele školy. Státy můžeme v zásadě rozdělit do dvou typů. V prvním typu je legislativně stanoveno, co má být hodnoceno (Slovinsko, Polsko, Česká republika, Slovensko). Ve druhém je předmět hodnocení ponecháván zcela na posouzení ředitelů škol (Maďarsko).

Slovinský školský zákon nejpodrobněji stanovuje, ze kterých předmětů mají být děti v rámci jednotlivých ročníků hodnoceny. V prvních třech ročnících základní školy se zkouší znalosti z mateřského jazyka a matematiky, od čtvrtého do sedmého ročníku k těmto předmětům přibývá také zkouška z cizího jazyka. Od sedmé do deváté třídy se již testuje celá řada předmětů: mateřský jazyk, matematika, cizí jazyk, dějepis, občanská výchova a etika, tělesná výchova apod. (to je dáno § 28 slovinského zákona).

Formu a obsah hodnocení definuje i polský zákon o vzdělávání³⁴ z roku 2007 v § 17. Podle znění tohoto zákona neobsahuje u doma vzdělaných dětí klasifikační zkouška některé za „normálních“ okolností povinné školní předměty – např. techniku, výtvarnou výchovu, hudební výchovu, tělesnou výchovu – a ani doplňkové školní předměty. Nehodnotí se ani chování dětí. V České republice nejsou předměty vyjmenovány explicitně. V zákoně se pouze uvádí, že domácí školáci jsou povinni dvakrát ročně konat zkoušky „z příslušného učiva“. Obdobná situace je i na Slovensku, kde jsou domácí školáci povinni konat „z příslušného učiva“ komisionální zkoušky.

³³ Zákonní zástupci dítěte mají pouze právo žádat o povolení být přítomni u komisionální zkoušky.

³⁴ Ministerial Decree on Conditions and Forms of Evaluation of Students in Public Schools No. 562/2007 (Rozporządzenie ministra edukacji narodowej 562/2007 z dnia 30. kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych).

2.6 Podmínky pro setrvání dítěte v domácím vzdělávání

Setrvání dítěte v domácím vzdělávání je ve všech sledovaných zemích podmiňováno splněním určitých, legislativně vymezených podmínek, které jsou ovšem ve sledovaných zemích velmi různé. Například Slovinsko v § 90 školského zákona udává jako podmínku dalšího setrvání dítěte v domácím vzdělávání to, že musí tímto způsobem vzdělávání dosáhnout „... minimálně úrovně vzdělávání odpovídající úrovni poskytované povinným programem veřejné školy“. Pokud žák nesplní tuto podmínku v daném studijním roce ani opakovaně, musí v následujícím školním roce pokračovat ve vzdělávání ve škole. V Maďarsku se posuzuje, zda není domácí vzdělávání nevhodnou formou vzdělávání pro dané dítě. V § 7 odst. 2 školského zákona z roku 1993³⁵ se uvádí: „Jestliže ředitel školy, úřad veřejného zástupce nebo instituce péče o dítě považují soukromé vzdělávání za nevhodnou formu, jakou plní student povinné vzdělávání, nebo očekávají, že žák neukončí povinné vzdělávání, které zahájil jako soukromý student, jsou povinni informovat úředníka příslušného úřadu veřejné správy v místě, kde má student trvalé bydliště, případně v místě faktického bydliště. Úředník příslušného úřadu veřejné správy rozhodne, jak bude student plnit povinné vzdělávání.“

V Polsku zákon stanovuje, že ředitel zruší povolení ke vzdělávání mimo školu, pokud dítě z neodůvodněných příčin nepřistoupí ke klasifikačním zkouškám nebo tyto zkoušky nesloží. Obdobná situace je i v České republice. Školský zákon v § 41 odst. 7 stanovuje okolnosti, za kterých ředitel školy zruší povolení k individuálnímu vzdělávání, pokud: nejsou zajištěny dostatečné podmínky ke vzdělávání (materiální, personální a ochrany zdraví); zákonný zástupce neplní podmínky dané zákonem; žák na konci druhého pololetí příslušného školního roku neprospěje; žáka nelze hodnotit.

Také na Slovensku je rozhodnutí o dalším setrvání dítěte v domácím vzdělávání v rukou ředitele školy, případně školního inspektora. § 24 odst. 11 slovenského školského zákona hovoří o tom, za jakých okolností ředitel individuální vzdělávání zruší. Individuální vzdělávání bude zrušeno: pokud zákonný zástupce neplní podmínky individuální vzdělávání dané zákonem; pokud žák na konci hodnotícího období neprospěl; na návrh hlavního školního inspektora.

3 Diskuse a závěr

Ve všech námi sledovaných státech bylo možné po pádu železné opony identifikovat snahy vedoucí k uzákonění domácího vzdělávání. Zatímco v Polsku byla tato možnost zanesena již do prvního postkomunistického školského zákona, v jiných zemích si rodiče na legalizaci této vzdělávací alternativy museli počkat mnohem déle. Na Slovensku bylo domácí vzdělávání legalizováno až téměř dvacet let po revoluci.

Poté, co bylo učiněno rozhodnutí o tom, že domácí vzdělávání by mělo být v ně-

³⁵ Act No. LXXIX of 1993 on Public Education (1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról).

jaké formě zlegalizováno, bylo nutno nalézt způsob, jak včlenit možnost vzdělávat děti doma do existující legislativy, která ustanovovala školní docházku jako povinnost. Jednou z možností, která se nabízela, bylo změnit povinnou školní docházku na povinné vzdělávání. Touto cestou se vydali zákonodárci v Maďarsku a ve Slovinsku. Na jednu stranu šlo z hlediska legislativy o relativně malou, ‚technickou‘ změnu použité terminologie, na druhou stranu tato změna může být považována za potenciálně významný posun v chápání role školy ve vzdělávání, totiž jako oslabení postavení školy jako výhradního poskytovatele vzdělávání. V ostatních zkoumaných zemích postupovali zákonodárci opatrnějším způsobem. Například v České republice, která má ukotvenou povinnou školní docházku přímo v Listině základních práv a svobod,³⁶ by změna legislativy z povinné školní docházky na povinné vzdělávání musela být spojena s novelou tohoto ústavního zákona. Vzhledem k nutnosti dosažení široké politické shody tento způsob nebyl prakticky možný. Jednodušší tedy bylo přijmout novelu zákona, která by umožnila výjimku z povinné školní docházky pro doma vzdělávané děti, nebo ustanovit domácí vzdělávání jako jednu z forem plnění povinné školní docházky. Nakonec byla zvolena druhá z možností. Stejně tomu bylo i v Polsku a na Slovensku. Ve všech těchto třech zemích bylo domácí vzdělávání legislativně ukotveno jako jedna z forem plnění povinné školní docházky. Legislativa tak otevřela možnost pro domácí vzdělávání dětí, a přitom neměnila klíčovou pozici školy ve vzdělávání.

Je zajímavé, že průběh samotného zavádění možnosti vzdělávat děti doma do legislativy byl v jednotlivých zemích výrazně odlišný. Zatímco některé země, například Slovinsko nebo Maďarsko, přijaly legislativní úpravu domácího vzdělávání a následně ji prakticky neměnily, jinde legislativní prostředí domácího vzdělávání prodělalo v průběhu let dramatický vývoj. Příkladem takové země je Polsko, v němž byla nejprve nastavena pravidla pro domácí vzdělávání dosti volně, aby se v průběhu let neustále zvyšoval objem požadavků a podmínek, za kterých mohlo být domácí vzdělávání dětí rodičům povoleno. Nerostl však pouze počet požadavků, ale byla patrná snaha tyto požadavky neustále zpříšňovat. Obdobný vývoj byl také v České republice. I zde byly relativně liberální podmínky, za kterých domácí vzdělávání fungovalo v průběhu jeho pokusného ověřování v devadesátých letech, vystřídány mnohem přísnějším zněním zákona, který přišel s řadou nových požadavků a podmínek, za kterých může být domácí vzdělávání rodiči praktikováno v současnosti. Navzdory výše řečenému nelze tvrdit, že by se obecně legislativní úprava domácího vzdělávání, po krátkém období liberalizace v devadesátých letech minulého století, ve zkoumaných zemích neustále ve všech směrech zpříšňovala. Na základě studia legislativy v postkomunistických zemích střední Evropy spíše docházíme k závěru, že lze zachytit dva paralelně probíhající trendy. První z nich představuje skutečnost, že právo rodičů na vzdělávání dětí doma se zpřístupňuje stále širší skupině dětí a studentů ve stále více zemích. Například novela polského zákona z roku 2009 otevřela domácí vzdělávání pro ještě širší okruh dětí, od dětí na úrovni mateřských škol až po studenty vyšších odborných škol,

³⁶ Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

22 a domácí vzdělávání umožnila také pod patronací soukromých škol. V roce 2007 bylo v České republice umožněno domácí vzdělávání také pro děti na 2. stupni základních škol, i když zatím pouze formou pokusného ověřování. Také na Slovensku byla v roce 2008 možnost domácího vzdělávání poprvé v moderní historii vzdělávání začleněna do legislativy země. Ruku v ruce s otevíráním této vzdělávací alternativy stále širší skupině dětí se ovšem objevují tendence jednotlivých států omezovat a zpříšňovat tento způsob vzdělávání tím, že se stanovují stále přísnější podmínky, za kterých mohou rodiče začít své děti vzdělávat a ve vzdělávání pokračovat.

Čtvrt století po pádu komunistických režimů se dá obecně říci, že ve všech výše zmíněných ohledech se námi zkoumané země příliš neliší od jiných vyspělých demokracií. I když existují vyspělé země, ve kterých není domácí vzdělávání legální vzdělávací alternativou (například Německo), ve většině vyspělých zemí legální je. Jsou mezi nimi jak státy s povinnou školní docházkou (Nový Zéland, Ontario, Québec, některé státy USA apod.), tak státy s povinným vzděláváním (například Velká Británie, Francie, Skotsko atd.). V řadě zemí se legislativa týkající se domácího vzdělávání stále vyvíjí, a to především směrem k zpřístupnění této vzdělávací alternativy stále většímu počtu dětí, i když dochází i ke změně podmínek, za kterých může být tento způsob vzdělávání realizován. Například podle *Freedom in 50 states*,³⁷ který vydává George Mason University, ve většině států USA dochází ke zjednodušení pravidel upravujících možnost domácího vzdělávání.

Specifikem domácího vzdělávání v postkomunistických zemích střední Evropy, a to nejen v námi zkoumaných pěti postkomunistických zemích střední Evropy, ale i v dalších zemích, jako je Estonsko (Leis, 2005), Rumunsko³⁸, Lotyšsko (Kolasińska et al., 2007) nebo Litva (Kolasińska et al., 2007), je skutečnost, že rodiče, kteří se rozhodli pro domácí vzdělávání, jsou díky právním úpravám tohoto způsobu vzdělávání ve skutečnosti nuceni být se školou ve velmi úzkém kontaktu, možná užším, než by byli, pokud by dítě řádně navštěvovalo školu. To platí dokonce i v zemích, ve kterých je uzákoněno povinné vzdělávání, a nikoli povinná školní docházka. Tato paradoxní situace existuje proto, že dohledem nad domácím vzděláváním byly ve všech sledovaných zemích pověřeny školy, do kterých byly děti přijaty k plnění povinné školní docházky, případně povinného vzdělávání. To rodiče postavilo do velmi podřízené pozice vůči škole. I když v některých zemích rodiče škole pouze oznamují úmysl vzdělávat dítě doma, v jiných musí školu žádat o povolení. Školy povolí domácí vzdělávání při splnění řady zákonem daných podmínek. Rozhodnutí o tom, zda jsou podmínky splněny, je v konečné fázi na posouzení ředitele školy. V některých případech ani splnění všech zákonem stanovených podmínek nezaručí, že ředitel školy domácí vzdělávání povolí. I když ve světě existují státy, ve kterých domácí vzdělávání funguje na obdobných principech (například Portugalsko),³⁹ je tento způsob dohledu

³⁷ Dostupné z <http://freedominthe50states.org/education>.

³⁸ Odpověď tajemnice Ministerstva vzdělávání a výzkumu Gabriely Pastor na interpelaci poslance Adriana-Sirojea Mihei z 10. března 2008. Dostupné online na stránkách rumunského parlamentu (<http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6451&idm=9,01&idl=1>).

³⁹ Pokud se rodiče v Portugalsku rozhodnou vyučovat své děti doma, registrují se v místní škole *ensimo basico*, která dohlíží nad vzděláváním těchto dětí (Petrie, 1995).

nad domácím vzděláváním v zásadě ojedinělý. V tomto ohledu se postkomunistické země velmi liší od běžné praxe ve vyspělých demokraciích. V řadě zemí (například některé státy USA, Anglie atd.) rodiče nemusí svůj záměr doma vzdělávat své děti vůbec oznamovat, v jiných zemích mají rodiče pouze povinnost tento záměr oznámit, a to například místnímu školskému úřadu (například ve Francii), jen některé země požadují, aby rodiče o domácí vzdělávání žádali (Kostelecká, 2003). V tomto ohledu, ve srovnání se zahraniční praxí, se jeví způsob úpravy domácího vzdělávání ve sledovaných zemích jako velmi přísný.

Specifický je způsob hodnocení výsledků vzdělávání. Zákony téměř všech sledovaných zemí stanovují velice podrobně způsoby, jakým mají být doma vzdělané děti hodnoceny. Děti bývají na základě znění zákona hodnoceny formou zkoušek jednou až dvakrát ročně, a to mnohdy z řady předmětů. Některé země předepisují doma vzdělaným dětem dokonce komisionální zkoušky. Dochází tedy k paradoxní situaci, kdy rodiče, kteří jsou primárními vzdělavateli svých dětí, nemají vliv na jejich hodnocení. Hodnocení výsledků domácího vzdělávání tak závisí na řadě jednorázových zkoušek. Nejpřísnější je v tomto směru situace na Slovensku, kde může být domácí vzdělávání povoleno pouze tehdy, má-li zároveň vzdělavatel kvalifikaci učitele 1. stupně základní školy. Zatímco ve škole pedagogové s touto kvalifikací hodnotí celou třídu dětí, při domácím vzdělávání musí dítě, vzdělané stejně kvalifikovaným člověkem, dvakrát ročně přistupovat ke komisionálním zkouškám ze všech předmětů předepsaných pro daný ročník. Hodnocení výsledků vzdělávání ve světě se velmi různí. V tomto ohledu existuje celá škála možností: od států, které nepodmiňují další setrvání dítěte v domácím vzdělávání hodnocením výsledků jeho vzdělávání, až po státy, které stanovují náročné způsoby hodnocení. Sledované postkomunistické státy patří v tomto ohledu k zemím, které stanovují ty vůbec nejpřísnější podmínky na hodnocení.

Ačkoliv je zřejmé, že legislativní úprava domácího vzdělávání ve zkoumaných postkomunistických zemích střední Evropy vykazuje řadu společných rysů, je až poněkud překvapivé, v kolika ohledech se od sebe navzájem liší. Je jasné, že způsob, jakým je legislativně ošetřeno domácí vzdělání v zemích zkoumaného regionu, je ovlivňován řadou souběžně působících faktorů, z nichž některé přispívají ke konvergenci legislativních řešení, zatímco jiné podporují jejich různost. Mezi faktory přispívajícími ke konvergenci můžeme zařadit například společnou historickou zkušenost komunismu, která ve všech zemích vedla k tomu, že domácí vzdělávání nebylo až do konce osmdesátých let 20. století, s určitými výjimkami, možné, a jeho legalizace se tak odehrávala podstatně později, než tomu bylo ve vyspělých zemích západního světa. Podobně společná byla ve všech studovaných zemích představa, že vzdělávání se v zásadě realizuje výhradně ve škole – a s tím souvisí i požadavek na povinnou školní docházku. Tato exkluzivní role školy se shodně projevovala mimo jiné i tím, že ve všech postkomunistických zemích střední Evropy si uchovala škola mimořádné postavení i pro děti vzdělané doma – škola průběžně kontroluje výsledky dosažené touto formou vzdělávání, certifikuje dosažené znalosti doma vzdělaných dětí a má zásadní slovo v rozhodnutí o tom, zda domácí vzdělávání dítěte může i nadále pokračovat.

Určitý konvergenční potenciál do budoucna má i samotná geografická blízkost, protože například umožňuje jednodušší kontakty mezi experty, zjednodušuje výměnu zkušeností i příkladů dobré praxe. Tento potenciál ke konvergenci však není zcela využit. Naše analýza situací domácího vzdělávání zjistila, že navzdory geografické blízkosti a určité jazykové spřízněnosti je doposud výměna informací mezi těmito zeměmi omezená (výjimkou je pouze určitá spolupráce a výměna informací, která probíhá mezi Českou republikou a Slovenskem).

Existují ovšem i faktory, které napomáhají různosti legislativních řešení domácího vzdělávání. Jeden z nejdůležitějších faktorů podporujících divergenci představuje skutečnost, že neexistuje obecně přijímaný konsenzus, zda je domácí vzdělávání plnohodnotnou alternativou školního vzdělávání, či nikoli. Tento konsenzus neexistuje ani v rovině odborné (Mertin, 2010; Štech, 2010), ani v rovině politické. Absence konsenzu se potom projevuje i tak, že kupříkladu Evropská unie, která má v jiných oblastech vzdělávání tendenci podporovat harmonizaci školských systémů, se k otázkám domácího vzdělávání vůbec nevyjadřuje a nechává rozhodnutí o něm zcela v kompetenci členských států. To se projevuje i tím, že pokud dochází v členských zemích ke konfliktu rodiny, která má zájem vyučovat děti doma, s místní legislativou, a tento konflikt se dostane až před Evropský soud pro lidská práva, tak tento soud ve sporech pravidelně rozhoduje ve prospěch žalovaných členských států (Reimer, 2010). Druhý faktor působící různorodost v přístupu k domácímu vzdělávání spočívá v některých odlišných historických zkušenostech sledovaných zemí.

Literatura

- Adámková, P. (2007). Reforma veřejné správy na úseku školství a problematika financování školství v obecných otázkách. In *Dny veřejného práva, Sborník abstraktů příspěvků z mezinárodní konference* (s. 333–342). Brno: Masarykova univerzita.
- Beck, Ch. (2002). Home education – New political tension? The case of Northern Europe. Paper presented at *Comparative Education Society of Europe Conference*. London, July 2002.
- Beck, Ch. (2008). Home Education and Social Integration. *Critical Social Studies*, 10(2), 59–69.
- Beck, Ch. (2010). Home education. The social motivation. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 3(1), 29–44.
- Dalahooke, M. M. (1986). *Home educated children's social/emotional adjustment and academic achievement: A comparative study* (Doctoral Dissertation). Los Angeles: California School of Professional Psychology.
- Dueholm, N. (nedatováno). *Prawo edukacyjnego wyboru a polskie prawo*. Dostupné z <http://www.edukacjadomowa.piastra.pl/prawo.html>.
- Dueholm, N. (2003). „Polscy rodzice mają wolność wyboru!“ – pierwsza rozmowa z Krzysztofem Klicka. *Najwyższy Czas!*, 33–34, 16. srpen 2003.
- Dueholm, N. (2006). *History of homeschooling movement in Poland*. Dostupné z <http://www.hslda.org/hs/international/Poland/200612191.asp>.
- Dvořák, D. (2007). Nezávislé náboženské vzdělávání za „normalizace“. *Soudobé dějiny*, 14(2–3), 449–470.
- Education in Hungary past, present, future – an overview*. (2008). Budapest: Ministry of Education and Culture. Dostupné z http://www.nefmi.gov.hu/letolt/english/education_in_hungary_080805.pdf.

- Jančaříková, K. (2006). Domácí vzdělávání v kontextu reformy českého školství. *Učitelé listy – Česká škola*. Dostupné z <http://ucitelske-listy.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty/Ar.asp?ARI=102655&CAL=2149.zps>.
- Jančaříková, K. (2008). Význam environmentální výchovy v individuálním (domácím) vzdělávání. In J. Činčera, M. Kaplánek, & J. Sýkora, *Tři cesty k pedagogice volného času* (s. 75–80). Brno: Tribun.
- Klicka, Ch. J. (2002). *Home Educated Students Excel in College*. Dostupné z <http://www.hslsda.org>.
- Kolasińska, E., Kuźmicka, J., & Smoczyńska, A. (2007). *Edukacja domowa*. Warszawa: Polskie Biuro Eurydice.
- Kostecká, Y. (2003). *Domácí vzdělávání* (Dizertační práce). Praha: PedF UK.
- Kostecká, Y. (2005). Legislativní úprava domácího vzdělávání v zahraničí a její komparace se situací v České republice. *Pedagogika*, 55(4), 354–367.
- Kostecká, Y. (2010). Home education in the post-communist countries: Case study of the Czech Republic. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 3(1), 29–44.
- Kostecká, Y. (2012). The Legal status of home education in the post-communist countries of Central Europe. *International review of education*, 58(4), 445–463.
- Kostecká, Y. (2014). Doma, nebo ve škole? *Studia paedagogica*, 19(1), 65–82.
- Leis, T. (2005). *Home education in Estonia*. Dostupné z <http://folk.uio.no/cbeck/Estonia.htm>.
- Mertin, V. (2003). Pedagogicko-psychologické aspekty individuálního vzdělávání. *Pedagogika*, 53(4), 405–417.
- Meyer, L. (1999). *Home-schooling in Holland*. Dostupné z <http://www.alternative-learning.org/ale/home-liz.html>.
- Morton, R. (2010). Home education. Construction of choice. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 3(1), 29–44.
- Petrie, A. (1995). Home educators and the law within Europe. *International Review of Education*, 41(3–4), 285–296.
- Petrie, A. (2001). Home education in Europe and the implementation of changes to the law. *International Review of Education*, 47(5), 477–500.
- Pražáková, D. (2012). *Matematika v domácím vzdělávání: charakteristiky vzdělávacího stylu rodin* (Dizertační práce). Praha: PedF UK.
- Priesnitz, W. (2003). *Home Based Learning in Canada*. An Overview of Laws. Dostupné z <http://www.life.ca/hs/hsreport.html>.
- Průcha, J. (1999). *Vzdělávání a školství ve světě. Základy mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2006). *Srovnávací pedagogika*. Praha: Portál.
- Ray, B. (1994). *A nationwide study of home education in Canada: Family characteristics, student achievement, and other topics*. Salem, OR: National Home Education Research Institute.
- Ray, B. (1997). *Strengths of their own – Home schoolers across America: Academic achievement, family characteristics, and longitudinal traits*. Salem, OR: National Home Education Research Institute.
- Reimer, F. (2010). School attendance as a civic duty v. home education as a human right. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 3(1), 29–44.
- Rothermel, P. (2002). *Home-Education: Rationales, Practices and Outcomes*. Dostupné z <http://www.jspr.btinternet.co.uk/Research/Researchpaper/BERAworkingpaper.htm>.
- Štech, S. (2003). Škola, nebo domácí vzdělávání? Teoretická komplikace jedné praktické otázky. *Pedagogika*, 53(4), 418–436.
- Thomas, A. (1999). *Research in England and Tasmania*. Dostupné z <http://www.tnet.com.au/-piffle/herlin/research/athomas1.htm>.
- Tůma, J. (2001). Domácí vzdělávání v zemích EU a u nás. *Učitelé listy*, 8.
- Walterová, E. (2006). *Srovnávací pedagogika: Vývoj a proměny v globálním kontextu*. Praha: PedF UK.

26 Seznam citovaných zákonů a dalších předpisů

Česká republika

Zákon 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských

Zákon 171/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon)

Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Maďarsko

Act No. LXXIX of 1993 on Public Education (1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról)

Ministerial Decree on Educational Institutions 11/1994. (VI.8) (MKM rendelet a nevelési – oktatási intézmények működéséről)

Polsko

Act No. 425/1991 on the System of Education (Ustawa 425 z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm)

Act No. 504/1995 on the changes of the Act on the System of Education and Some Other Acts (Ustawa 504/1995 z dnia 21 lipca 1995 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw)

Act No. 483/1997 Constitution of Republic of Poland (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2. kwietnia 1997 r, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)

Act No. 759/1998 on the Changes of Act on the System of Education (Ustawa 759/1998 z dnia 25 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty)

Act No. 458/2009 on the Changes of the Act on the System of Education and Some Other Acts (Ustawa 458/2009 z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o niektórych innych ustaw)

Ministerial Decree on Conditions and Forms of Evaluation of Students in Public Schools No. 562/2007 (Rozporządzenie ministra edukacji narodowej 562/2007 z dnia 30. kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych)

Slovensko

Zákon 226/1922 Sb., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských

Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 22. mája 2008

Slovinsko

Elementary School Act 1996 [Zakon o osnovni šoli – ZOsn (Uradni list RS, št. 12/96 z dne 29. februarja 1996)]

Elementary School Act No. 3535/2006 [Zakon o osnovni šoli 3535 – ZOsn – UPB3 (Uradni list RS, št. 81/06 z dne 31. 7. 2006)]

Mgr. Yvona Kostecká, Ph.D., Ústav Profesního rozvoje pracovníků ve školství
Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
yvona.kostecka@pdf.cuni.cz